

SZŰKÜLŐ TEREK A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN ÁLTALÁNOS ÉS TEVÉKENYSÉGFÓKUSZÚ PILLANATKÉP BARANYA, SOMOGY ÉS TOLNA MEGYE CIVIL SZERVEZETEIRŐL

Dézma Lilla–Peták Péter–Nyirati András

■ Bevezetés és problémafelvetés

■ Az utóbbi évek politikai változásai nem csak nemzetközi szinten, hanem hazánkban is feszültebbé és komplexebbé tették az állam és a civil szféra közötti viszonyt. Ennek következtében a civil szervezetek komoly működési és fennmaradási kihívásokkal szembesülnek (Kuti 2017; Anheier et al. 2020; Csaky 2020; Sebestény 2020; Móra et al. 2021a, 2021b), különösen a politizált tevékenységet folytató szervezetek (Gerő–Kerényi 2020). Ezen nehézségek több – például jogi vagy gazdasági – szempontból is a civil társadalom ún. szűkülő tereiben váltak és válnak láthatóvá (Ayvazyan 2019; áttekintésért: Sebestény 2020; Móra et al. 2021a, 2021b). A jelenséget többségében olyan, objektivitáshoz igazódni próbáló tanulmányokkal írták le, amelyek például törvények, média hírek és konkrét események vagy a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján vizsgálódtak, továbbá általános, az egész országra vonatkozó következtetéseket tartalmaznak (lásd például CSOSI¹; Sebestény 2020; Móra et al. 2021b). A civil szervezetek szintjén kutatott Sebestény (2020): szerinte a valós tapasztalatokhoz az érintettek megkérdezésével juthatunk, akár kérdőíves adatgyűjtéssel, hiszen a megfigyelések összessége a valósághoz hasonló képet adhat. Jelen, exploratív tanulmány ehhez a kutatási típushoz kapcsolódik, azonban a civil szféra lokális szintjét tette vizsgálatának tárgyává, és az alapját képező felmérés a dél-dunántúli régió, azaz Baranya, Somogy és Tolna megye szervezeteire fókuszált. A Móra és munkatársai (2021a; 2021b) által megfogalmazott, szűkülő térre utaló dimenziók egy, a kutatók által kialakított, keresztmetszeti,

kvantifikálható adatokat tartalmazó vizsgálat releváns kérdései mentén kerültek felmérésre. A kutatási cél az észlelt szűkülő tér lehetséges lokális megjelenésének azonosítása volt a civil szervezetek és lehetőségeik feltérképezésén keresztül, különös tekintettel a politizált vagy depolitizált tevékenységi tipológiájukra (Gerő–Kerényi 2020).

Móra és munkatársai (2021a) a civil szervezetek lehetőségeit és helyzetüket meghatározó állami lépéseket a 2016 és 2020 között keletkezett releváns jogszabályok, riportok, közlemények, valamint a médiában megjelenő hírek elemzése után a következő klaszterekbe sorolta: (1) az *anyagi támogatások* politikai ideológiától függő elosztása; (2) az *érdekérvényesítési* törekvések és a *civil dialógus* ellehetetlenítése és figyelmen kívül hagyása; a pozitív nyilvánosság lerombolására irányuló (3) *becsmérlés és stigmatizáció*; valamint (4) *zaklatások és támadások*; továbbá (5) a *jogi környezet* korlátozása. Jelen tanulmány az adatok bemutatásakor a harmadik és negyedik klasztert öszevontan, a többi önállóan kezeli, továbbá a szervezetek tevékenységi tipológia mentén való vizsgálatára is törekszik. Ez utóbbi esetében a szervezetek depolitizált és konfliktusos vagy politizált tevékenységi tipológiájára (Bernhard 2020; Gerő–Kerényi 2020) támaszkodunk, amely alapján a politizált szervezeteket a demokratikus értékek előtérbe helyezése és képvisellete jellemzi (például emberi jogi tevékenység) szemben a depolitizált, demokratikus értékek képviselésével nem foglalkozó szervezetekkel (például kulturális tevékenység). Gerő és Kerényi (2020) ezen tipológia mentén, a KSH adataira támaszkodva rámutatott arra, hogy a szűkülő terek megmutatkozhatnak a konfliktusos témával foglalkozó nonprofit szervezetek csökkenő bevételei és önkéntesi száma mentén.

A területi alapú eltérés a civil szervezetek működésében más nemzetközi (Slavkova et al. 2022), illetve nemzeti felmérés (KSH 2022)² és kutatás (Pálné Kovács 2009; Boros et al. 2014, Kákai 2015) alapján is tematizálható, így megalapozott lehet a lokális szintek vizsgálata a szűkülő terek kapcsán is. A dél-dunántúli régió aktivizálódó terület; Baranya megye hagyományosan magas civil aktivitással rendelkezik, ugyanakkor a régiónak mérsékelt a gazdasági aktivitása és potenciálja, a hálózatosodás, a kapacitás, a regionális politika és együttműködés hiánya jellemzi döntően, e mellett a civil szervezetek politikai színtéren való szerepe és közhatalommal való kapcsolata is csekély (Glied 2009; Pálné Kovács 2009; Kákai 2015). A következőkben a dél-dunántúli régió részletesebb jellemzésére a KSH (2022) legfrissebb, 2020-as adatait használjuk, ahogyan azt korábbi értekezések is tették (például Bucher 2010; Varga 2013). A régiós adatok aggregáltan kezelik a különböző típusú szervezeteket: ugyan klasszikus civil szervezetekkel (magánalapítvány, egyesület, szövetség) foglalkoztunk, úgy véljük, érdemes kontextusként a régiós adatokról beszámolni, az eredményeink releváns részeinél pedig a klasszikus szervezetekre vonatkozó adatokat is figyelembe venni. Az összes bevétel 126 846 millió forint volt a dél-dunántúli régióban, ami az országos bevétel 5 százalékát jelenti, így az ötödik helyen áll a nyolc régió közül. Ebből a pályázati bevétel 14 740,8 millió forint volt (szintén 5%-a az országosnak), amellyel a régió negyedik a sorban. Az összes kiosztott pénzbeli támogatás 4 776,4 millió forint volt, amely a legkevesebb

a régiók között, a szervezeteknek kiosztott pénz mennyisége (4 353,3 millió forint) pedig a második legkevesebb. Tovább árnyalja a képet, hogy a KSH adatai (2022) alapján összesen 60 673 nonprofit szervezet (alapítvány és társas nonprofit) található Magyarországon, amelyek közül 6 421 (11%) került bejegyzésre a dél-dunántúli régióban. Ez azt jelenti, hogy a régiók közül itt található a legkevesebb nonprofit szervezet. Formájukat és bejegyzettségüket tekintve 1623 alapítvány, 4099 egyesület található itt, továbbá 699 más típusú szerveződés (érdekképviselői, egyesülés, stb). A többi régióhoz viszonyítva a legkevesebb alapítvány itt található, míg az egyesületek számát tekintve a régió a negyedik helyen áll. Profiljukat tekintve a legtöbb szervezet kulturális (1138), szabadidős (1106), illetve sporttal kapcsolatos (941) tevékenységeket folytat. Ez a tendencia többnyire megfelel az országosnak, régiós szinten azonban a szabadidős tevékenységek kerültek a második helyre a sporttal szemben. A kulturális tevékenységek száma kiemelkedőnek mondható a többi régióhoz viszonyítva, a sporttal kapcsolatos tevékenységek viszont ebben a régióban a legalacsonyabbak. 5257 szervezetnek (81%) nincsen közhasznúsági státusza, amely a harmadik legkevesebb a régiók között, míg 1164 szervezetnek (19%) van közhasznúsági státusza, amely a második legalacsonyabb a régiók között. Ez a százalékos tendencia megfelel az országosnak. Időbeni folytonosságban szemlélve az adatokat elmondható, hogy többnyire csökkent a régióban található civil szervezetek száma és támogatása az előző évekhez képest (KSH 2022), ami a szervezetek lehetőségeit is nagymértékben korlátozhatja.

Ezek az adatok tükrözhetik a régióban tevékenykedő szerzők által is tapasztalt állapotot, azonban a lokális szint teljesebb megismeréséhez a helyi szereplők megkérdezése elengedhetetlen (Sebestény 2020). Cikkünkben tehát egy olyan, szakmai felvetésekre reagáló (Gerő–Kerényi 2020; Nagy 2020; Móra et al. 2021a; Slavkova et al. 2022) felmérés első eredményeiről számolunk be, amelyet a dél-dunántúli régió három megyéjében tevékenykedő civilek megkérdezésével kaptunk. Kutatásunk egy pillanatfelvételt tükröz a régió állapotáról, továbbá intuitív, kísérleti jellegű, ennek megfelelően az alábbi kutatási kérdést fogalmaztuk meg: *Mi jellemzi a régióban tevékenykedő civil szervezeteket a szűkülő térre utaló dimenziók, illetve a tevékenységi tipológiájuk mentén?*

Módszer

Adatgyűjtési eljárás

A kérdőív felvétele 2022 január–februárjában zajlott. Kísérleti jellegéből adódóan a minél nagyobb mintaelemszám elérését céloztuk meg: terjesztéséhez egyrészt nyilvános adatbázisokat használtunk (birosag.hu és a NAV 1%-os táblája), másrészt az Emberség Erejével Alapítvány e-mail adatbázisában szereplő, önként megadott és a GDPR szerint tárolt email-címekre küldtük el a kérdőívet, továbbá az alapítvány által kezelt szociális média felületeken, csoportban osztottuk meg.

Ezen kívül a kutatáshoz mellékelt toborzó szövegben is kiemeltük, hogy civil szervezetek vagy csoportosulások véleményét szeretnénk megtudni. A kérdéseket egy online űrlapba gyűjtöttük össze, pontos utasításokat, néhol definíciókat megfogalmazva a kitöltést illetően. A kutatás leírásában tájékoztattuk a kitöltőket a vizsgálat céljáról és menetéről, valamint az adatkezelési eljárásról. Az adatelemzési eljárásban a Microsoft Excel, valamint az SPSS statisztikai programok voltak segítségünkre. A tevékenységi tipológia kialakításához Gerő és Kerényi (2020) felosztását vettük alapul, így a szervezeteket két kategóriába osztottuk: (1) politizált tevékenységű (emberjogi, esélyegyenlőségi, fogyasztóvédelmi, környezetvédelmi, érdekvédelmi, N=56), illetve (2) depolitizált tevékenységű (N=82), amelybe minden mást illesztettünk. A válaszok általános egyenlőtlen eloszlása végett csak a tevékenységi tipológia két csoportját hasonlítjuk össze függetlenmintás t-próba segítségével, egyébként az adatokat deskriptív módon, százalékos formában prezentáljuk, és minden értelmező megállapítás a konklúzió fejezetben olvasható. Hasonló kutatások hiánya miatt a szerzők által ismert meglévő adatokkal, valamint tapasztalatainkkal alátámasztva igyekszünk az eredményeinket összevetni.

Eszközök

A kérdőív kialakítása során saját kérdések megalkotása mellett már alkalmazott eszközökre is támaszkodtunk, azonban nem minden esetben válik lehetővé az ezekkel való összehasonlítás a nem publikált eredmények végett. A KSH (2022) kérdései, a Civil Információs Centrumok által végzett felmérés és Pierog (2013) disszertációjának a Résztevők részében ismerttetett általános, valamint anyagi jellemzők, az Erősödő Civil Közösségek program hatásmérése és a 2016-os CKA Állampolgári Részvétel Hetének kérdőíve az érdekérvényesítés, valamint a FRA civil szervezeteket célzó konzultációja a megbecsültség és jogi környezet kérdéseinek megfogalmazásában segített.³ A kérdések többségére a kitöltők előre megadott kategóriák mentén egyszerű választással vagy többszörös választással reagálhattak, némely esetben pedig saját értéket írhattak be. Értékelésre vonatkozó kérdéseket is megfogalmaztunk, amelyekre a választ minden kérdésnél ötfokú Likert-skálán jelölhették a kitöltők. A felmérés eredeti motivációja egy, a régió szervezeteiről való átfogó kép megalkotása volt, jelen cikk keretei azonban a célkitűzésnek legmegfelelőbb kérdések és eredmények szerepeltetését teszik lehetővé. Az Eredmények részben igyekeztünk ezért minden olyan információt feltüntetni, amely az értelmezéshez elengedhetetlen.

Résztevők

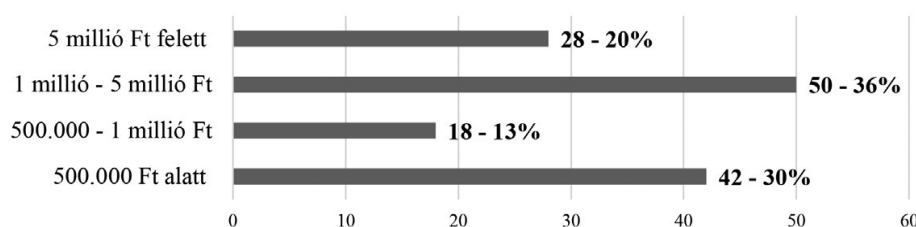
Összesen 138 szervezeti képviselő töltötte ki a kérdőívünket: *megyei elosztást* tekintve Baranyából 74 (54%), Somogyból 28 (20%), míg Tolnából 36 (26%) kitöltés érkezett. A szervezetek *központja* 69 esetben megyeszékhelyen (50%), 45 esetben városban (33%), 24 esetben pedig községben (17%) található. A szervezetek *bejegyzettségéről* elmondható, hogy 130 szervezet hivatalosan bejegyzett (94%), míg 8 nem (6%). Szervezeti *formájukat* tekintve 93 egyesületet (72%), 35 alapítványt (27%) és egy szövetséget (1%) jelölték meg a kitöltők. Közhasznúsági státuszukat tekintve 66 közhasznú (52%), míg 62 nem közhasznú (48%) szervezetet különíthetünk el. A *tevékenységi típusnál*⁴ a legtöbb szervezet kulturális (65 válasz, 21%), oktatási/ismeretterjesztési (44 válasz, 14%) és szociális tevékenységeket (43 válasz, 13%) nevezett meg. Ezen adatok alapján elmondható, hogy a minta ugyan nem reprezentatív, de általános jellemzőik tekintetében tendencia szintjén megfelelnek a régiós adatoknak (KSH 2022), a közhasznúsági státuszt kivéve, amely ezen a mintán nagyjából egyenlően oszlik el.

Eredmények

Anyagi támogatás

Az első dimenzióban a szervezetek bevételeiről, azok forrásáról, a pályázatokról, valamint az anyagi feltételek megítéléséről számolunk be. A szervezetek 2021-re vonatkoztatott összbevételéről elsőként elmondható, hogy 50 esetben ez 1 és 5 millió forint között mozgott (36%), 42 szervezetnél ötszázezer forint alatti volt (30%), míg 5 millió forint feletti bevételről 28 szervezet (20%), valamint ötszázezer és 1 millió forint közötti bevételről 18 szervezet (13%) számolt be (1. ábra).

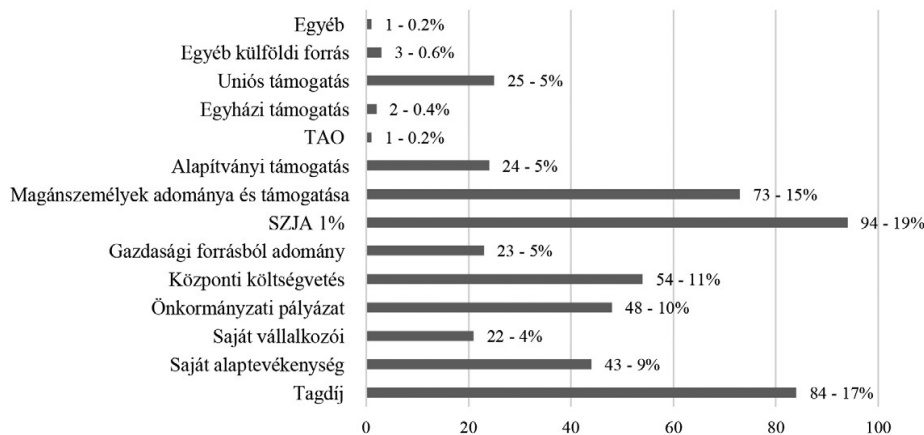
1. ábra. A szervezetek megoszlása a 2021-es összbevételük alapján (N=138)

Forrás: Saját felmérés (2022).

A bevételek 19%-a SZJA felajánlásokból (94 válasz), 17%-a tagdíjból (84 válasz), 15%-a magánszemélyek adományából (73 válasz) származott, a többi lehetőséget a 2. ábrán foglaltuk össze.

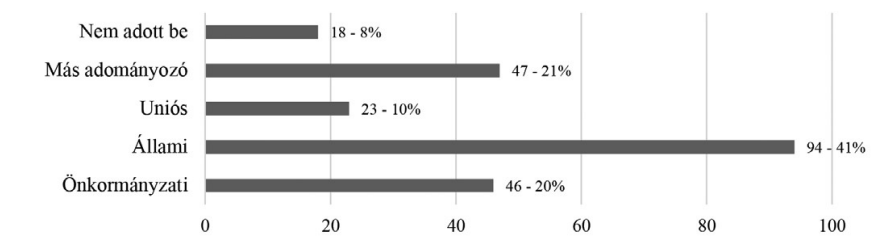
2. ábra. A bevételi források típusának eloszlása (N=497)⁵

Forrás: Saját felmérés (2022).

A 138 szervezet összesen 500 pályázatot adott be 2021 folyamán, átlagosan négyet ($M=3.62$, $SD=3.683$), amelyek közül összesen 289 lett sikeres (átlagosan kettő [$M=2.09$, $SD=2416$]), azaz a beadott pályázatok nagyjából fele vált nyertessé, ami statisztikailag is szignifikáns eltérés ($t(137)=8414$, $p<.001$)⁶. A beadott pályázatok típusait tekintve kiemelkedő az állami források elnyerésére vonatkozó pályázatok aránya (41%). A pályázatok ötöde önkormányzati, tizede uniós források elnyerésére született, további 21 százaléka más adományozótól kívánt forrásra szert tenni. A szervezetek 8 százaléka egyáltalán nem adott be pályázatot (3. ábra).

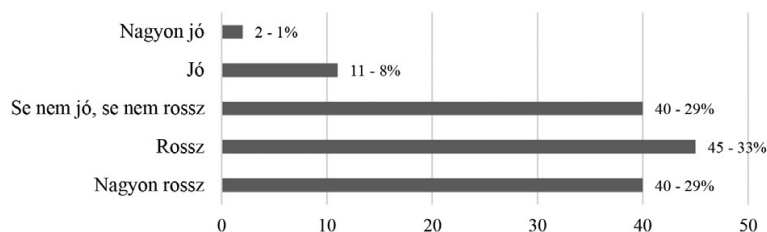
3. ábra. A beadott pályázatok típusának eloszlása (N=228)⁷

Forrás: Saját felmérés (2022).

Értékelésre vonatkozó kérdéseket is megfogalmaztunk az anyagi helyzettel kapcsolatban. A civil szervezetek országos szintű pénzügyi feltételeinek jellemzésekor (4. ábra) a válaszok megosztottak voltak, de inkább negatív értékelést tükröztek ($M=2.2$, $SD=0.998$, Módusz=2). Az eredmények alapján elmondható, hogy többségében (62%) rossznak vagy nagyon rossznak ítélték az országos szintű pénzügyi feltételeket, amit kisebb mértékben árnyal a se nem jó, se nem rossz válaszok magas aránya (29%).

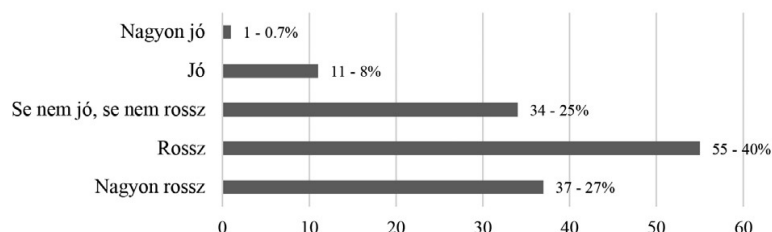
4. ábra. A civil szervezetek országos szintű pénzügyi feltételeinek megítélése (N=138)

Forrás: Saját felmérés (2022).

A civil szervezetek *kistérségi pénzügyi feltételeinek* megítélésénél (5. ábra) a kérdőívet kitöltők válasza alapján szintén kettes az átlagérték az ötfokú Likert-skálán ($M=2.16$, $SD=0.938$, Módusz=2), illetve inkább negatívnak ítélték meg a helyzetet. A civil szervezetek kistérségi szintű pénzügyi helyzetét a többség (67%) rossznak vagy nagyon rossznak ítélte, amely magasabb aránynak tekinthető az országos értéknél. Statisztikailag azonban nincs szignifikáns eltérés az országos és a kistérségi pénzügyi helyzet megítélése között független mintás t-próba alapján, továbbá erős korrelációt mutattunk ki közöttük ($R= .816$, $p<0.01$), azaz a két feltétel megítélése együtt mozog.

5. ábra. A civil szervezetek kistérségi szintű pénzügyi feltételeinek megítélése (N=138)

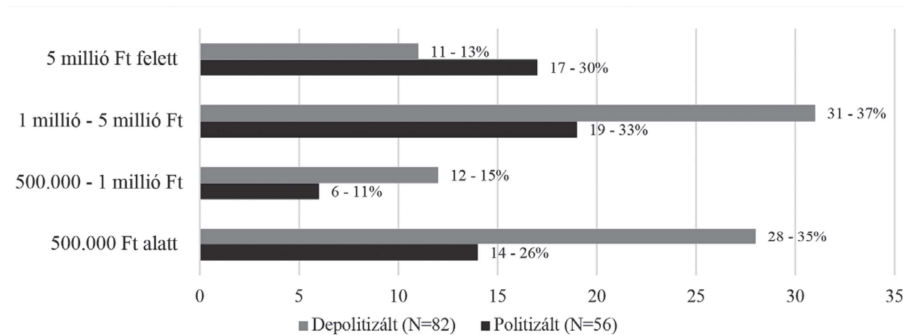

Forrás: Saját felmérés (2022).

Tevékenységi típusok szerint elemezve az eddig bemutatott változókat elmondhatjuk, hogy az összbevétel esetében (6. ábra) a politizált tevékenységet folytató szervezetek többségének bevétele 1 millió forint felett volt (63%), a depolitizálnál a bevételek egyenlően oszlottak el (50–50%). A *bevételi forrásokat* tekintve (7. ábra) mindkét tevékenységi típus mentén a legjelentősebb források sorrendben a tagdíj, a SZJA 1%, a magánszemélyek adománya, míg a negyedik helyen a politizálnál a saját alaptevékenység, a depolitizálnál a központi költségvetés áll. A tevékenységi típusok a *beadott pályázatok* számában szignifikáns eltérést mutatnak, ugyanis a politizált témával foglalkozók kevesebb pályázatot adtak be ($M=2.91$, $SD=2.168$), mint a depolitizált témával foglalkozók ($M=4.11$, $SD=4.337$).⁸ A *nyertes pályázatok* száma nem mutat szignifikáns eltérést a politizált ($M=1.8$, $SD=1.29$) és a depolitizált ($M=2.29$, $SD=2.938$) tevékenységet folytató szervezetek között, ugyanakkor a beadott és nyertes pályázatok száma közötti eltérés mindkét

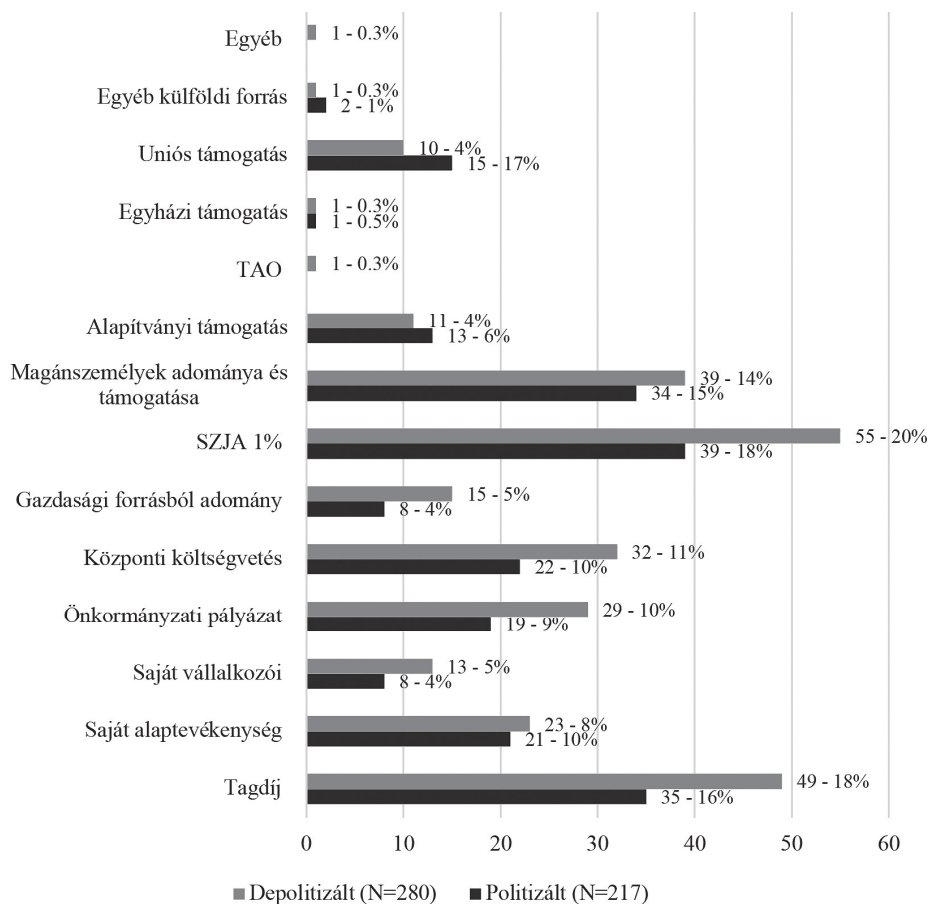
tevékenységi típus mentén szignifikáns maradt.⁹ A *beadott pályázatok* típusában (8. ábra) mindkét szervezeti körnél az állami forrás áll az első helyen, míg a politizálnál a más adományozótól származó bevételek, a depolitizálnál az önkormányzati pályázatok kerültek második helyre.

6. ábra. Az összbevétel eloszlása a tevékenységi tipológia mentén

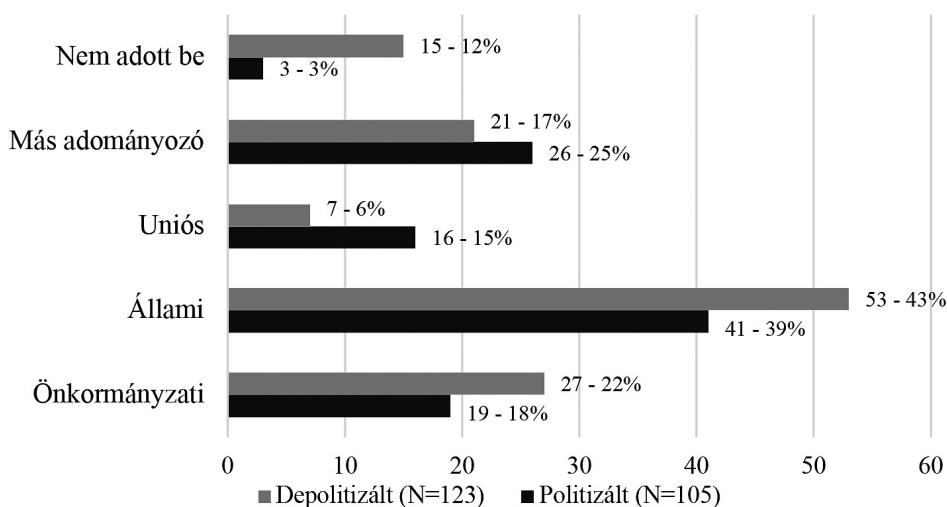
Forrás: Saját felmérés (2022).

7. ábra. A bevételi források típusának eloszlása tevékenységi tipológia mentén

Forrás: Saját felmérés (2022).

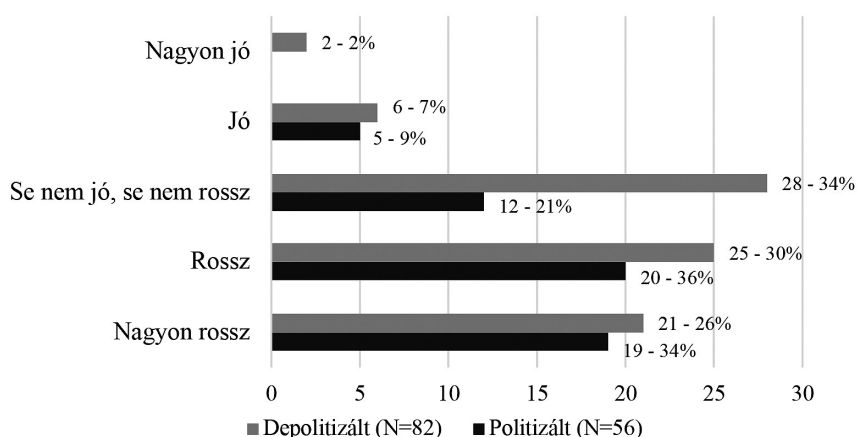
8. ábra. A beadott pályázatok típusának eloszlása tevékenységi tipológia mentén

Forrás: Saját felmérés (2022).

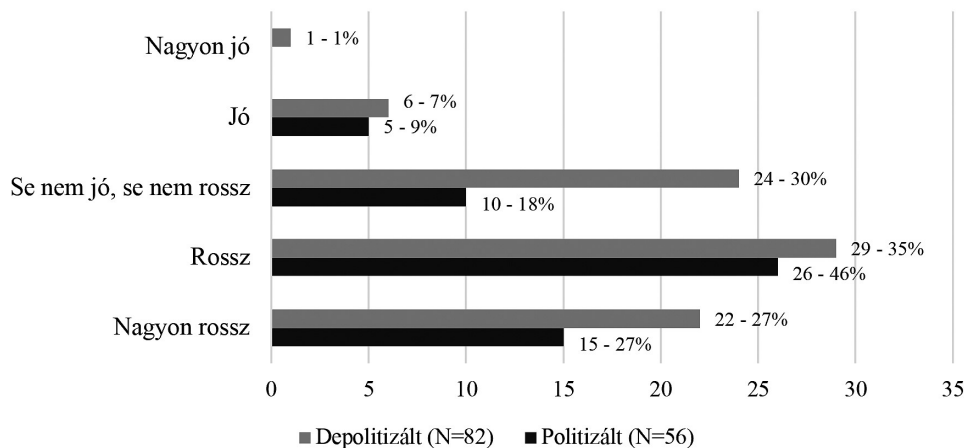
Az országos pénzügyi feltételek megítélésénél (9. ábra) elmondható, hogy a politicizált tevékenységet folytató szervezetek 70 százaléka rossznak vagy nagyon rossznak ítéli meg a helyzetet, míg a depolitizált tevékenységű szerveződések ennél kisebb hányada (56%) vélekedik így. A kistérségi pénzügyi feltételek megítélésénél (10. ábra) is elmondható, hogy a politicizált tevékenységet folytató szervezetek közel háromnegyede (73%) negatívan vélekedik, rossznak vagy nagyon rossznak ítélik meg a helyzetet, míg a depolitizált tevékenységűek 62 százaléka jelölte ezeket az értékeket.

9. ábra. Az országos pénzügyi feltételek megítélése tevékenységi tipológia mentén

Forrás: Saját felmérés (2022).

10. ábra. A kistérségi pénzügyi feltételek megítélése tevékenységi tipológia mentén

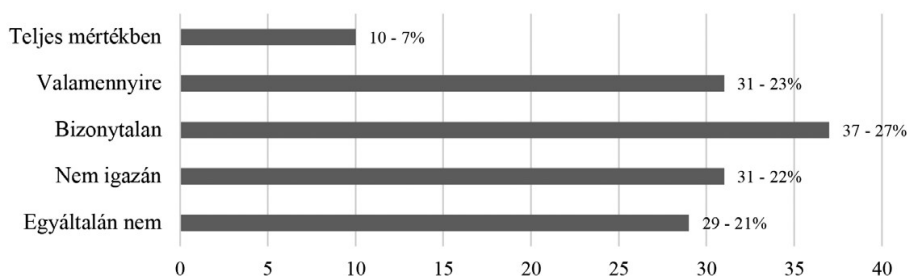

Forrás: Saját felmérés (2022).

Érdekérvényesítés és civil dialógus

Ezen dimenzióban az érdekérvényesítési lépések, az észlelt ágencia, valamint az együttműködési trendek kerülnek bemutatásra. Azon értékelésre vonatkozó kérdés esetén, hogy mennyire tud a szervezet befolyással lenni a lakóhelyét közvetlenül érintő kérdésekre, megosztottak ($M=2.72$, $SD=1.231$, Módusz=3), inkább a negatívabb irányba hajlóak voltak a vélemények (11. ábra). A válaszadók közel egyharmada (30%) értékelte úgy, hogy valamennyire vagy teljes mértékben hatással tudnak lenni az őket érintő kérdésekre, több mint negyede (27%) bizonytalan ennek megítélésében, míg relatíve legnagyobb arányban (43%) vélték úgy, hogy nem vagy egyáltalán nem tudnak hatást gyakorolni.

11. ábra. A szervezetek közvetlen környezetükre gyakorolt, érdekérvényesítési hatásának észlelt mértéke (N=138)

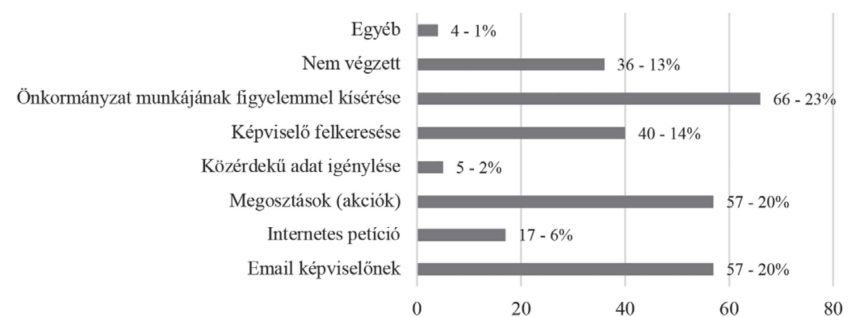

Forrás: Saját felmérés (2022).

Ezt árnyalhatja az elmúlt évben végzett érdekérvényesítési tevékenységek típusa (12. ábra): kiemelkedik az önkormányzat munkájának figyelemmel kísérése (23%), illetve az internetes megosztások (20%) és az email írása a képviselőnek

(20%), a többi válaszlehetőség ennél jóval kisebb arányban jellemző (12. ábra). Elmondható, hogy többségben vannak azok, akik végeztek valamilyen tevékenységet, azonban az inkább passzívabb módon történt, amely azonban a kérdés feltevéséből is adódhat.

12. ábra. Az érdekérvényesítési tevékenységek előfordulási gyakorisága (N=282)¹⁰

Forrás: Saját felmérés (2022).

Az elmúlt év együttműködéseit és annak típusait összefoglalóan az 1. táblázat szemlélteti. Ezt a kérdést az ECK program hatásmérése alapján fogalmaztuk meg, és reflektálhat az első szűkülő tér dimenzióra is. Anyagi támogatás alatt értettünk minden pénzügyi vagy materiális támogatást (pl. eszközök kölcsön adása), közös program alatt pedig egy adott program közös megszervezését és lebonyolítását. Az eredmények azt mutatják, hogy az általunk megkérdezett szervezetek más civilekkel főleg közös programot rendeztek (66%), cégekkel, ha sor került ilyesmire (56% esetében nem), akkor inkább anyagi természetű volt az együttműködés (54%). A magánszemélyekkel megosztott módon történt a kapcsolódás, ahogyan az önkormányzatokkal is, bár ott árnyalja a képet a végbe nem ment partnerségek aránya (24%).

1. táblázat. Együttműdés eloszlása partnerek és típusok mentén az elmúlt év során

Együttműködési partner (összes válasz)	Anyagi támogatás	Közös program	Mindkettő	Egyik sem
Más civil (142)	8 (5%)	94 (66%)	27 (19%)	13 (9%)
Cég, vállalat (143)	54 (38%)	16 (11%)	17 (12%)	56 (39%)
Magánszemély (148)	39 (26%)	46 (31%)	44 (30%)	19 (13%)
Önkormányzat (154)	41 (26%)	44 (28%)	31 (20%)	38 (24%)

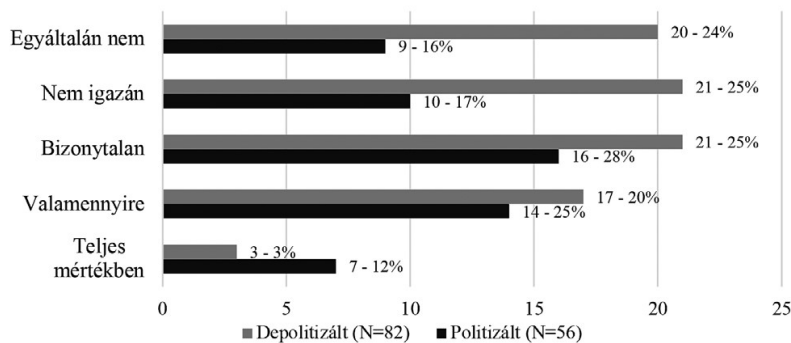
Forrás: Saját felmérés (2022).

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

Tevékenységi típusok szerint vizsgálva elmondható, hogy az érdekérvényesítési hatás szubjektív megítélése szempontjából (13. ábra) a politizált tevékenységet folytató szervezetek többségében úgy érzik, hogy teljes mértékben vagy valamennyire hatással vannak a közvetlen környezetükre (37%), amelyet árnyal a válaszok nagyjából kiegyenlített eloszlása, míg a depolitizált tevékenységű szervezetek majdnem fele úgy véli, hogy nem tud vagy kis hatást tud kifejteni (49%). Az *érdekérvényesítési tevékenységek mentén* (14. ábra) a politizált tevékenységű szervezetek legtöbbször emailt írtak (24%), majd közösségi oldalakon osztottak meg akciókat (20%), vagy figyelemmel kísérték az önkormányzat munkáját (20%), míg a depolitizált szervezetek leggyakrabban az önkormányzat munkáját figyelték (26%) vagy akciókat osztottak meg (20%), de hasonló arányban volt jellemző az is, hogy nem tettek semmit (20%). Az *együttműködések*et nézve (2. táblázat) a más civil szervezetekkel való együttműködés mindkét tevékenységi típusnál a közös program tekintetében magas (64% és 67%); a cégekkel való együttműködés a politizált tevékenységű szervezeteknél anyagi támogatás formájában valósult meg leginkább (46%), míg a depolitizáltaknál többnyire nem került sor partnerségre (45%).

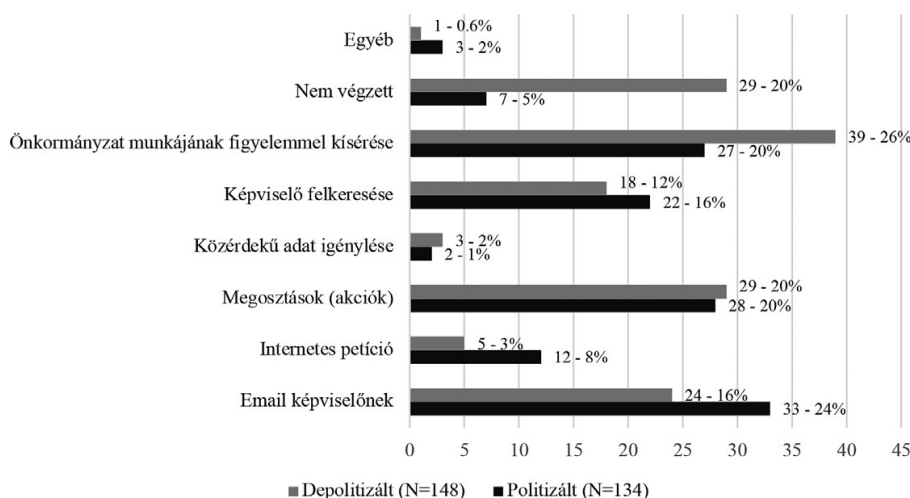
A magánszemélyekkel való együttműködés a politizált tevékenységű szervezeteknél a közös program (35%), a depolitizáltaknál mindhárom formában realizálódott; az önkormányzatokkal való együttműködés a politizált tevékenységű szervezeteknél többségében nem valósult meg (28%), míg a depolitizáltaknál anyagi támogatás formájában történt (31%).

13. ábra. A szervezetek észlelt hatása a közvetlen környezetre tevékenységi tipológia mentén

Forrás: Saját felmérés (2022).

14. ábra. Az érdekvérvényesítési tevékenységek eloszlása a tevékenységi tipológia mentén

Forrás: Saját felmérés (2022).

2. táblázat. Az együttműködések alakulása tevékenységi tipológia mentén

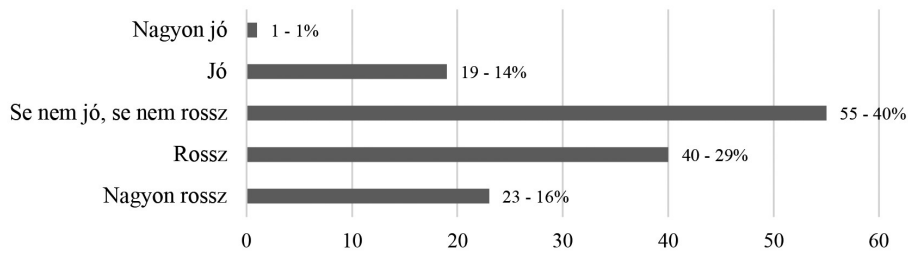
Együttműködési partner	Tevékenységi típus	Anyagi támogatás	Közös program	Mindkettő	Egyik sem
Más civil	Politizált	2 (3%)	36 (64%)	14 (25%)	4 (7%)
	Depolitizált	6 (6%)	58 (67%)	13 (15%)	9 (10%)
Cég, vállalat	Politizált	27 (46%)	7 (12%)	7 (12%)	17 (29%)
	Depolitizált	27 (31%)	9 (10%)	10 (11%)	39 (45%)
Magánszemély	Politizált	15 (25%)	21 (35%)	18 (30%)	5 (8%)
	Depolitizált	24 (26%)	25 (28%)	26 (29%)	14 (15%)
Önkormányzat	Politizált	15 (25%)	14 (23%)	13 (22%)	17 (28%)
	Depolitizált	26 (27%)	30 (31%)	18 (18%)	21 (22%)

Forrás: Saját felmérés (2022).

Megbecsülés

Ezen dimenzióba tartoznak a szervezetek észlelt megbecsülésére és jövőjére vonatkozó kérdések. A civil szervezetek országos szinten való megbecsültségét tárgyaló kérdésnél a válaszadók véleménye kissé megoszlott (15. ábra), átlagban hármast (M=2.53, SD=0.953, Módusz=3) adtak az ötfokú skálán. Az országos megbecsültséget tehát a relatív többség (40%) nem ítélte se egészen rossznak vagy jónak, ezt viszont árnyalja a rosszként vagy nagyon rosszként jellemzők összessége (45%), amely meghaladja a középértéket és egy negatívabb felfogásról árulkodik.

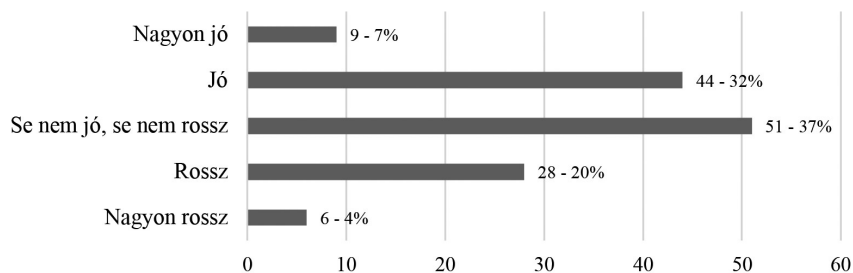
15. ábra. A civil szervezetek országos szintű megbecsültségének megítélése (N=138)

Forrás: Saját felmérés (2022).

A civil szervezetek saját megbecsülésére vonatkozó kérdésnél is a válaszadók átlagban hármast adtak ($M=3.16$, $SD=0.968$, Módusz=3) az ötfokú skálán, amely szintén megosztottságról árulkodhat. A legtöbben (37%) nem ítélték se jónak, se rossznak a megbecsülésüket, azonban ezt szintén árnyalja a jó vagy nagyon jó válaszok összessége (39%), amely pozitívabb felfogásról árulkodik (16. ábra). A két, megbecsülésre vonatkozó kérdés között viszonylag gyenge, pozitív irányú korrelációt ($r_{\text{Pearson}}=0.343$, $p<0.01$) találtunk.

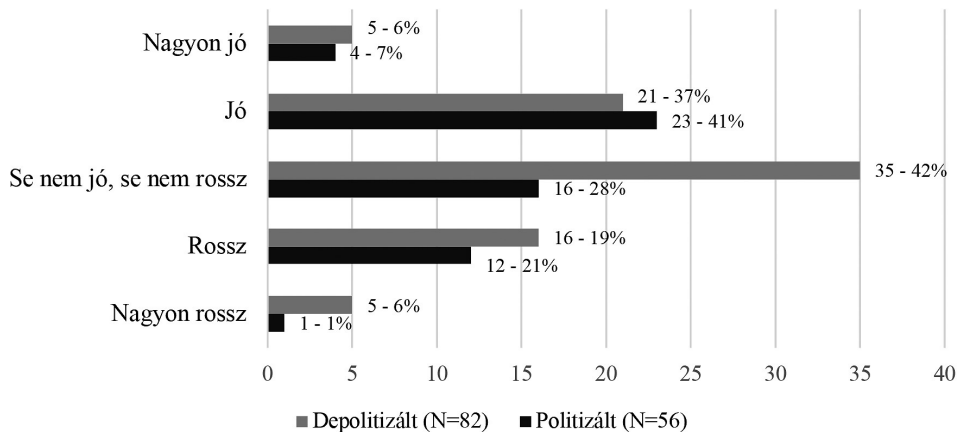
16. ábra. A civil szervezetek saját megbecsültségének megítélése (N=138)

Forrás: Saját felmérés (2022).

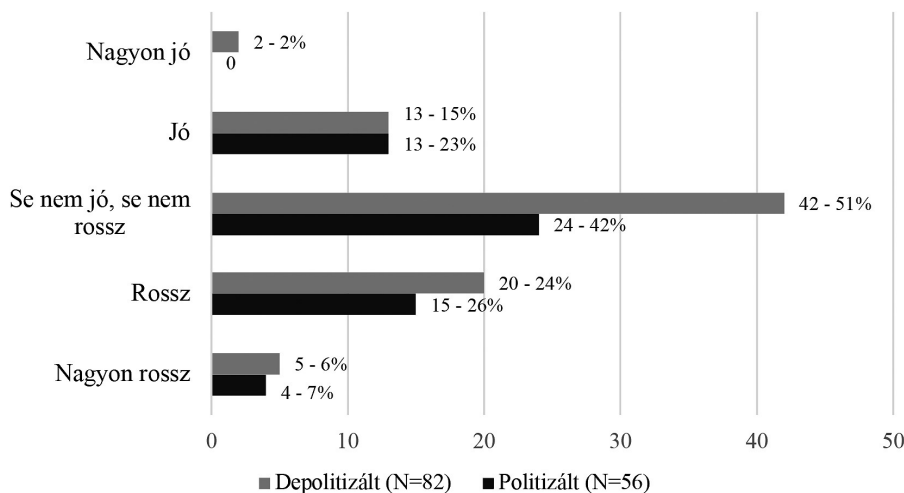
A civil szervezetek jövőjére vonatkozó kérdésnél – hasonlóan a megbecsülésre vonatkozó megítéléshez – a válaszadók átlagosan a hármast ($M=2.83$, $SD=0.859$, Módusz=3) jelölték meg az ötfokú skálán. A mintát alkotó szervezetek közel fele (48%) nem ítélté se jónak, se rossznak a jövőt, ezt viszont árnyalhatja a rossz vagy nagyon rossz válaszok összessége (31%), amely egy negatívabb felfogásról tanúskodhat (17. ábra).

19. ábra. A civil szervezetek saját megbecsültségének megítélése tevékenységi tipológia mentén

Forrás: Saját felmérés (2022).

20. ábra. A civil szervezetek jövőjének megítélése tevékenységi típusuk mentén

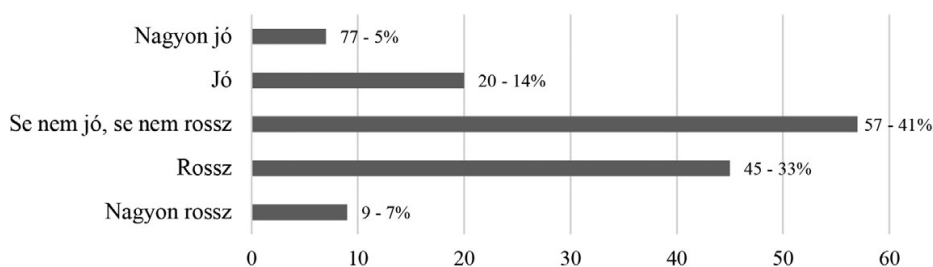

Forrás: Saját felmérés (2022).

Jogi környezet

Az utolsó dimenzió tartalmazza az észlelt jogi feltételek (21. ábra), valamint a függetlenség megítélését (22. ábra), amelyeket szintén értékelésre vonatkozó kérdésekkel mértünk. A civil szervezetek országos szintű jogi feltételeinél a válaszadók véleménye megoszlott ($M=2.78$, $SD=0.97$, Módusz=3). A válaszok eloszlása alapján az látszik, hogy az észlelt jogi feltételek többségében se nem jók, se nem rosszak (41%), de ezt árnyalhatják a majdnem ugyanolyan mennyiségű rossz és nagyon rossz válaszok (40%), amelyek összességében egy negatívabb értékelést sugallnak (21. ábra).

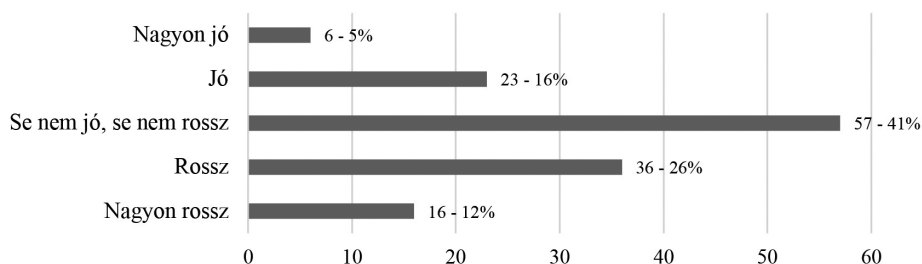
21. ábra. A civil szervezetek országos szintű jogi feltételeinek megítélése (N=138)

Forrás: Saját felmérés (2022).

A civil szervezetek országos szintű függetlenségére vonatkozó kérdésnél a válaszadók átlagban hármast adtak az ötfokú skálán ($M=2.76$, $SD=1.008$, Módusz=3). A legnagyobb arányban (41%) nem ítélték se jónak, se rossznak a függetlenséget, ezt viszont ebben az esetben is árnyalhatja a rossz vagy nagyon rossz válaszok összessége (38%) (22. ábra), amely egy negatívabb hozzáállásról adhat képet.

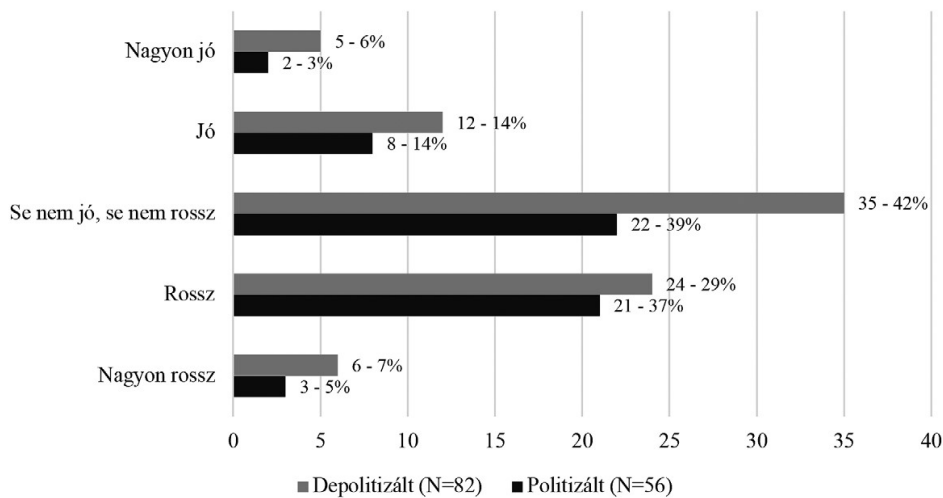
22. ábra. A civil szervezetek függetlenségének megítélése (N=138)

Forrás: Saját felmérés (2022).

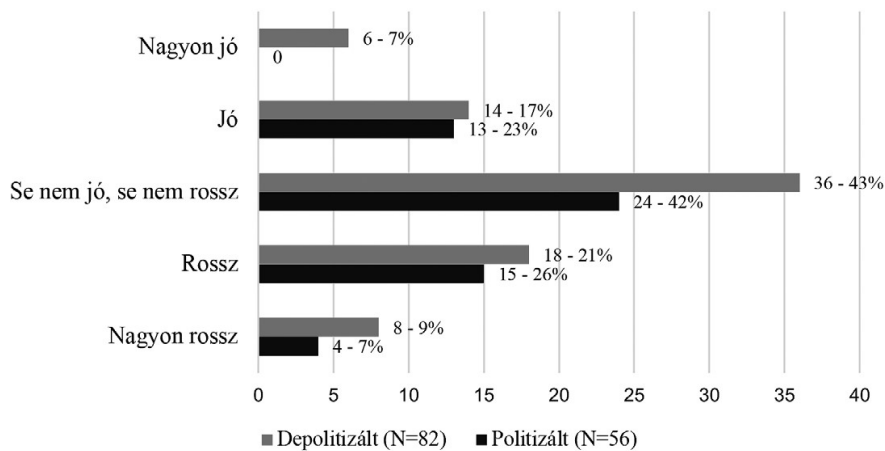
Tevékenységi típusuk alapján elmondható, hogy az országos szintű jogi feltételek megítélésében a politizált tevékenységű szervezetek többségében rossz vagy nagyon rossz értékelést adtak (42%, az ambivalens 39% mellett), míg a depolitizáltak 42 százalékban a se nem jó, se nem rossz választ preferálták (36% pedig a rosszat vagy nagyon rosszat) (23. ábra). A függetlenség megítélésének esetében (24. ábra) mindkét kategóriában a se nem jó, se nem rossz válaszok voltak többségben (politizált 42%, depolitizált 43%).

23. ábra. A jogi környezet megítélése tevékenységi tipológia mentén

Forrás: Saját felmérés (2022).

24. ábra. A függetlenség megítélése a tevékenységi tipológia mentén

Forrás: Saját felmérés (2022).

Konklúzió

Az elmúlt években az elemzések jól láthatóvá tették a szűkülő terek alapját képező trendet, amelyben a civil szféra anyagi, jogi és érdekérvényesítési lehetőségei korlátozódnak, valamint a megbecsültségük csökken (pl. Móra et al. 2021a, 2021b). A civil szervezeteket azonban eltérően érinthetik a változások a politizált és depolitizált tevékenységi típusaik (Bernhard 2020; Gerő–Kerényi 2020) és területi elhelyezkedésük alapján (Móra et al. 2021a; Slavkova et al. 2022). Cikkünkben egy olyan felmérés első adatait mutattuk be, amely a szűkülő tér dimenzióit a

dél-dunántúli régió civil szervezeteinek körében és azok tevékenységi tipológiájának megfelelően vizsgálta. A dimenziókban kapott eredményekben úgy véljük, a szűkülő terek jellegzetességei megfigyelhetővé váltak, ugyanakkor azt is fontos kiemelnünk, hogy ezek pillanatképet tükröznek. Az alábbiakban a dimenziók mentén összefoglaljuk a főbb eredményeket, és értelemzést nyújtunk hozzájuk.

Az *anyagi támogatás* dimenziót a KSH 2020-as, klasszikus civil szervezetekre vonatkozó adataival összehasonlítva, összességében elmondható, hogy az összbevétel és a bevételi források eloszlására vonatkozó adatok tendencia szintjén konzisztensek a hivatalos adatokkal (KSH 2022): a bevételek többsége ötszázezer és 5 millió forint között mozog, a legmeghatározóbb bevételi forrás pedig az állami támogatás. Ugyanakkor a válaszok alapján egyre nagyobb teret nyernek a külföldi forrásból érkező vagy gazdasági szereplő által nyújtott támogatások, valamint a szervezet saját vállalkozói tevékenységéből származó bevételek is. Ezen adatok talán a központi vagy állami költségvetéstől való távolodást vagy annak az igényét szimbolizálhatják, hiszen az onnan származó források nehezebben elérhetővé/elnyerhetővé váltak (Sebestény 2020; Móra et al. 2021a).

A pályázatok esetében a központi vagy önkormányzati költségvetés ugyanúgy hangsúlyos szerepet tölt be, az ötven százalékos nyeresi arány ugyanakkor kifejezetten jónak mondható. Mind a globális, mind a lokális anyagi térre vonatkozó értékelés tükrözheti a szűkülő anyagi tér jelenlétét: mindenesetre a pénzügyi feltételeknek inkább negatívabb a megítélése, amely Sebestény (2020) eredményeivel konzisztens. A politizált és depolitizált tevékenységet folytató szervezetek a beadott pályázatok mentén térnek el szignifikánsan – mivel az előbbieket kevesebbet adtak be –, a többi változó mentén csak tendencia szintjén. A politizált tevékenységű szervezetek összbevétele magasabb, a három legfőbb forrásuk megegyezik a depolitizáltakéval, azonban a fókusz ezután a saját alaptevékenységre helyeződik, míg a depolitizált szervezeteknél az önkormányzati forrásokra. Az önkormányzathoz fordulás a depolitizált tevékenységnél megfigyelhető a pályázatok típusának esetében is, míg a politizáltak más adományozók által kiírt pályázatokat céloznak meg. A politizált tevékenységű szervezetek mind országos, mind kistérségi szinten rosszabbnak ítélik meg a civil szervezetek pénzügyi helyzetét, mint a depolitizált szerveződések.

Az *érdekérvényesítés és civil dialógus* dimenzióban a közvetlen környezetre gyakorolt hatás esetében megosztottság tapasztalható, az érdekérvényesítési tevékenységek pedig inkább passzívnak tekinthetők: ez azt jelképezheti, hogy az érdekérvényesítés mind informális, mind pedig formális szempontból kezd háttérbe szorulni és korlátozódni (Móra et al. 2021a). Az együttműködésre vonatkozó adatok tükrözhetik a Móra és munkatársai (2021a) által megfogalmazottakat, amelyek szerint a szervezetek anyagi szempontból függnék a gazdasági vagy önkormányzati szereplők nyújtotta anyagi támogatásoktól, de nem vagy nehezebben valósulnak meg közöttük együttműködések. Ez a tendencia mutathatja a helyi hatalomnak való kitettséget is, azaz például önkormányzatok vagy önkormányzati szereplők erős hatását a civil szervezetek működésére (Móra et al. 2021a).

A politizált tevékenységű szervezetek úgy érzékelik, hogy nagyobb hatást tudnak kifejtetni, amely valószínűleg a tevékenységükből fakadhat, de a megbélyegzett helyzetükre adott reakcióként is értelmezhető, továbbá többfajta, aktívabbnak tekinthető tevékenységet végeztek, mint a depolitizáltak. Az önkormányzatokkal való együttműködés a depolitizált szervezeteknél volt hangsúlyosabb, míg cégekkel való együttműködés a legtöbb esetben a politizált tevékenységet folytató szervezeteknél valósult meg. Ez az eredmény ellentmondani látszik a Móra és munkatársai (2021a) által megfogalmazottaknak, miszerint a cégek és vállalatok kevésbé keresik az együttműködési lehetőségeket politizált tevékenységű szervezetekkel.

A *megbecsültség* dimenzióban kapott eredményekről összességében elmondható, hogy az országos megbecsültség negatív megítélésében megjelenni látszik a szervezett lejárató kampány hatása (Móra et al. 2021a), azonban a saját megbecsülésről alkotott kép ellensúlyozhatja ezt, érzékeltetve a lokális támogatottság mértékét. Ezt magyarázhatja az is, hogy valóban kevésbé célpontjai a lejárató kampányoknak a régióban található szervezetek. A jövő értékelése ambivalensnek tekinthető, amely tükrözheti a kérdés komplexitását, mind a pozitív, mind a negatív fejlemények figyelembe vételét. A politizált és depolitizált szervezetekről elmondható, hogy az országos megbecsültség mentén szignifikánsan kiütöközik a két csoport közötti eltérés, mivel a politizált tevékenységűek negatívabbnak ítélik meg azt, amely valószínűleg az őket vagy a hasonló tevékenységet folytató szervezeteket ért atrocitásoknak köszönhető. Ezt ellensúlyozza, hogy a saját megbecsülésnél tendencia szintjén a politizált tevékenységű szervezetek ítélték meg jobbnak a helyzetüket. A jövőképet tendencia szintjén a politizált szervezetek ítélték negatívabbnak.

A *jogi környezet* dimenziójáról összességében elmondható, hogy az országos jogi feltételek, valamint a függetlenség megítélése is ambivalens, enyhén negatívba hajló, amely tükrözheti a szűkülő jogi tér jelenlétét a régióban, eredményünk konzisztens Sebestény (2020) adataival is. Reflektálhat továbbá a Móra és munkatársai (2021a, 2021b) által megfogalmazottakra, amelyek szerint az általános jogi környezet konzisztens a nemzetközi sztenderdekkel (szervezeti formák és a közhasznúsági státusz mentén), ugyanakkor törekvések vannak a korlátozásra törvények (és tervezetek) alkotásán, továbbá a közhasznú szervezetek adminisztrációjának bonyolításán keresztül. A politizált tevékenységű szervezetek tendencia szintjén rosszabbnak ítélték meg a jogi feltételeket, mint a depolitizáltak, míg a függetlenség tekintetében nem volt ekkora differencia, amelynek oka lehet a fogalom tág és komplex értelmezési lehetősége is.

Az adatok tevékenységi tipológia mentén való összehasonlítását egyértelműen a kutatásunk kiemelt részének tekintjük, hiszen a civil szereplők megkérdezésével kapott kvantifikált eredmények fontos mintázatokat támaszthatnak alá. A tipológiák összehasonlítása során két, statisztikailag szignifikáns eltérést kaptunk, mégpedig a beadott pályázatok számának és a szervezetek országos megbecsülésének tekintetében, amelyen kívül tendencia szintjén is azonosítottunk különbségeket. Úgy véljük, a szűkülő térre jellemző sajátosságok, illetve a rájuk adott reakciók is különböző módon rajzolódhatnak ki a két tevékenységi típus mentén.

A politizált tevékenységű szervezetekre az államtól való eltávolodás, más források keresése és a közvetlen környezethez kapcsolódó viszony szorosabbra fűzése jellemző, míg a depolitizált szervezetek bennragadni látszanak egy, az önkormányzatokhoz fűződő függőségi viszonyban, és abból merítve próbálnak fennmaradni.

Konklúzióként felmérésünk erősségeit, fejlesztendő aspektusait, valamint a következő lépéseket tekintjük át. Kutatásunk illeszkedve a szakirodalomban megfogalmazott eddigi eredményekhez és igényekhez, módszertani szempontból a szervezetek szintjén vizsgálta a dimenziókat, továbbá próbálta kvantifikálni azokat (reflektálva Nagy 2020 által felvetett nehézségekre). Módszerünk exploratív, ugyanakkor kvantitatív megközelítésű: részben támaszkodott máshol már használt és bevált eszközök alkalmazására, ugyanakkor új, főleg értékelésre vonatkozó kérdések megfogalmazására is sor került. Százalékos eredményekről, eloszlásokról, tendenciákról számoltunk be, amelyekből nem általánosíthatunk, mégis úgy gondoljuk, értékes adatokat nyertünk további kutatásokhoz, és ismét demonstráltuk Sebestényhez (2020) hasonlóan, hogy az ilyen kutatások is képesek egy komplex témába betekintést adni. Úgy véljük, a célzott kérdések, a konkrétabb kutatási kérdések feltétele sokat javítana az adatok pontosságán, továbbá a kiegyenlítettebb mintaelemszám lehetővé tenne statisztikai összehasonlításokat, komplexebb elemzéseket is. Figyelmet érdemes szentelni továbbá a kitöltők személyes felkeresésére, vagy a megkeresési folyamat tisztázására, esetleg az eredmények kvalitatív módszerekkel történő kiegészítésére. Célunknak tekintjük, hogy az ehhez hasonló felmérések rendszeressé váljanak, hiszen fontos regionális szinten vizsgálódnunk, és megismernünk a lehetséges területi sajátosságokat. Összességében a fejlesztendő területek ellenére úgy véljük, hogy olyan célt jelöltünk ki, amely egyrészt bővíti a témában folyó diszkussziót, másrészt fontos adatokkal szolgálhat a stakeholdereknek is.

Irodalom

- Anheier, Helmut K.–Lang, Markus–Toepler, Stefan (2020): Civil társadalom változás idején – szűkülő, változó, táguló terek és egy új szabályozási szemléletmód szükségessége. *Civil Szemle*, 17., (2.), pp. 5–36.
- Ayvazyan, Karen (2019): *The Shrinking Space of Civil Society: a Report on Trends, Responses, and the Role of Donors*. (Opuscula, 128). Berlin: Maecenata Institut für Philanthropie und Zivilgesellschaft. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-62273-3>
- Bernhard, Michael (2020): What do we know about civil society and regime change thirty years after 1989? *East European Politics*, 36., (3.), pp. 341–362.
- Boros Gábor–Pénzes János–Kozma Gábor–Molnár Ernő (2014): A nonprofit szektor szerepe az európai fejlesztési források abszorpciójában – különös tekintettel a legelmaradottabb kistérségekre. *Civil Szemle*, 11., (3.), pp. 27–46.
- Bucher Eszter (2010): *A nonprofit szervezetek a dél-dunántúli régióban, különös tekintettel a terület- és településfejlesztésre*. PhD-értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

- Csaky, Zselyke (2020): *Nations in Transit 2020. Dropping the Democratic Facade*. Freedom House. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-04/05062020_FH_NIT2020_vfinal.pdf
- Gerő Márton–Kerényi Szabina (2020): A civil társadalom változó szerepei és a társadalmi integráció. In: Kovách Imre (Szerk.): *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–Argentum. pp. 195–230. http://real.mtak.hu/118646/1/integmech_teljes1.pdf
- Glied Viktor (2009): A civil partnerség szerepe a regionális döntéshozatali folyamatokban. In: Pálné Kovács Ilona (Szerk.): *A politika új színtere a régió*. Pécs–Budapest: Századvég–PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, pp. 65–86.
- Kákai László (2015): Nonprofit szervezetek területi és gazdasági súlya a gazdasági válság után. *Területi statisztika*, 55., (6.), pp. 614–635.
- KSH (2022): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2020-ban. *Statisztikai Tükör*, Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/2020/index.html>
- Kuti, Éva (2017): Country report: Hungary. In: Vándor, Peter–Traxler, Nicole–Millner, Reinhard–Meyer, Michael (Eds.): *Civil Society in Central and Eastern Europe: Challenges and Opportunities*. Vienna: ERSTE Foundation, pp. 58–74. https://www.erstestiftung.org/wp-content/uploads/2020/02/civil_society_studie_issue_e1-1.pdf
- Móra Veronika–Kádár András–Léderer András–Demeter Áron–Kapronczay Stefánia (2021a): Shrinking Civil Space in Hungary, 2016–2020 - Trends and Characteristics. *Civil Szemle*, 18., (4.), pp. 75–92.
- Móra Veronika–Foltányi Zsuzsa–Oravec Ágnes (2021b): Hungary. In: *2020 Civil Society Organization Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia 24th Edition*. United States Agency for International Development. pp. 106–114. <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/csosi-europe-eurasia-2020-report.pdf>
- Nagy Ádám (2020): Civil Index. *Civil Szemle*, 17., (4.), pp. 5–14.
- Pálné Kovács Ilona (2009): Záró gondolatok. In: Pálné Kovács Ilona (Szerk.): *A politika új színtere a régió*. Pécs–Budapest: Századvég–PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, pp. 203–206.
- Pierog Anita (2013): *Civil szervezetek vezetési és működési sajátosságai*. PhD-értekezés. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Sebestény István (2020): Civilizskóp – Kísérlet a civil szektor közérzetének felmérésére a „szűkülő térben”. *Civil Szemle*, 17., (4.), pp. 73–106.
- Slavkova, Louisa–Petrova, Dobrena–Sichtermann, Leonie–Moshelov, Mila (2022): *From 'civic deserts' to civic cohesion – How exploring Europe's peripheries can inspire ways of improving civic life*. Sofia Platform Foundation. <https://www.stiftung-mercator.de/en/publications/from-civic-deserts-to-civic-cohesion/>
- Varga Eszter (2013): *Nonprofit szervezetek a magyarországi vidékfejlesztésben*. A Dél-dunántúli régió példája. PhD-értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

Internetes hivatkozások

- Civil Információs Centrumok. *Felmérés a hazai civil szervezetek helyzetéről*. <https://www.surveymonkey.com/r/civilkutatas>
- Civil Kollégium Alapítvány. *Állampolgári Részvétel Hete 2016. – Online kérdőív a részvételről*. https://regi.cka.hu/esemenyek/allampolgari-reszvetel-hete-2016-online-kerdoiv-a-reszvetelrol/?fbclid=IwAR3JbhaLKLv113HqcU2i6GYF_XY4gKL4RPhBgm0sEeaokg1sLgHiiCDDqI

Emberség Erejével Alapítvány. *Beszámoló az Erősödő Civil Közösségek program harmadik ciklusáról.* https://www.eckpecs.hu/wp-content/uploads/2021/07/eck_essay_3_hun.pdf
Fundamental Rights Agency. *Experiences of civil society organisations working on human rights in the EU. Consultation 2021.* https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra_civic_space_consultation_questionnaire_2021.pdf
KSH (2022): *Nonprofit szervezetek.* Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/stadat?lang=hu&theme=gsz>

Jegyzetek

- ¹ CSOSI = Civil Society Organization Sustainability Index.
- ² A hivatkozás alatt a 2022-ben megjelent, ám 2020-as adatokat tartalmazó dokumentumot értjük.
- ³ A kérdőívek az Internetes hivatkozások részben található címeken elérhetők.
- ⁴ Több válasz megjelölésére is lehetősége volt a kitöltőnek.
- ⁵ A kérdésre adott összes válasz száma.
- ⁶ Ennek tesztelésére összetartozó mintás t-próbát alkalmaztunk a változók folytonos jellege és a mérési elrendezés miatt (1 csoport 2 helyzetben).
- ⁷ A kérdésre adott összes válasz száma.
- ⁸ Független mintás T-próba, ahol a Levene $p=0.001$, így korrekcióval a $t(125.751)=-2.128$, $p<.05$, az átlagos eltérés $=-1.199$.
- ⁹ Politizált: beadott pályázat ($M=2.91$, $SD=2.17$), sikeres pályázat ($M=1.8$, $SD=1.29$); $t(55)=5.17$, $p<0.01$
Depolitizált: beadott pályázat ($M=4.11$, $SD=4.37$), sikeres pályázat ($M=2.29$, $SD=2.93$); $t(81)=6.86$, $p<0.01$
- ¹⁰ A kérdésre adott összes válasz száma.